

Minhâcî'nin
Hidâyetü's-sâlik
ilâ evdâhî'l-
mesâlik
adlı eserinin
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Fâtih. nr. 4144)

Makdisî'nin *Müşîrû'l-ğarâm*'ından bazı bölümlerin Arapça metnini de sonuna eklemiştir (s. 297-305) ("Description of the Noble Sanctuary at Jerusalem in 1470 A.D., by Kamâl (or Shams) ad Dîn as Suyûtî", *JRAS*, XIX [1887], s. 247-305). 3. *Mezâhirü'l-esrâr ve nevâdirü'l-aḥbâr*. Güvenilir tarih, siyer, tefsir ve hadis kaynaklarına dayanarak kaleme alınan muhtasar bir tarihtir. Birinci bölümde peygamberler, ikincisinde Hulefâ-yi Râşidîn, Emevî ve Abbâsî halifeleri, üçüncüsünde başlangıçtan 870 (1466) yılına kadar sultanlar hakkında bilgi verilen eserin yalnız ilk bölümünün bugüne ulaştığı bilinmektedir. Bu kısmın 27 Cemâziyelevvel 869 (25 Ocak 1465) tarihinde tamamlanan müellif hattı nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Süleymaniye, nr. 839). 4. *Hidâyetü's-sâlik ilâ evdâhî'l-mesâlik*. Resmî yazışma kuralları, terimleri ve örneklerini ihtiva eden bir inşâ kitabı olup üç bölümden (mertebe) meydana gelmektedir. Birinci bölümde sultanlar tarafından yazdırılıp gönderilen yazı, tayin, ferman gibi belgeler, ikincisinde Şam nâibinin ve üçüncüsünde Halep nâibinin makamından çıkan resmî yazışmalar ele alınmaktadır. Dönemine ait yazışma örnekleri yanında bizzat kendisinin yazdıklarını ihtiva etmesi bakımından önem taşıyan eser müellifin Mekke'deki ikameti sırasında kaleme alınmıştır. Beş küçük ciltten oluşan müellif hattı nüshasının II. cildi Topkapı Sarayı Müzesi (Koşuşlar, nr. 936), diğer ciltleri Süleymaniye (Fâtih, nr. 4144-4147) kütüphanelerinde bulunmaktadır.

Zirikîlî, muhtevası hakkında bilgi vermediği *et-Tezkiretü'l-Minhâciyye* adlı eserin müellif hattı nüshasına ait VIII. cildi Escorial Kütüphanesi'nde (nr. 292)

gördüğünü kaydeder. Zirikîlî ve Kehmâle müellife ayrıca *Tuḥfetü'z-zurefâ'* adlı bir kitap nisbet ederlerse de bu çalışma Celâleddin es-Süyûtî'nin aynı adlı eseri olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Minhâcî, *Cevâhirü'l-ukûd ve mu'înü'l-kuḍât ve'l-muvakkilîn ve's-sühûd* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Kahire 1374/1955, neşredenin girişi, I, m-6; a.mlf., *İthâfû'l-aḥişşâ bi-fezâ'illi'l-Mescidi'l-Akşâ* (nşr. Ahmed Ramazan Ahmed), Kahire 1982, neşredenin girişi, I, 15-73; Sehâvî, *eḍ-Ḍav'ü'l-lâmî'*, VII, 13; a.mlf., *el-Cevâhir ve'd-dürer fi tercemeti şeyḫihisilmâ el-Hacer el-Askâlânî* (nşr. Hâmid Abdülmecîd – Tâhâ ez-Zeynî), Kahire 1406/1986, I, 418-419; İbnü's-Şemmâ, *el-Halebî, el-Kabesü'l-hâvî li-ğureri Ḍav'is-Seḫâvî* (nşr. Hasan İsmâil Merve – Hal-dûn Hasan Merve), Beyrut 1998, II, 104-105; Keşf'ü'z-zunûn, I, 5-6, 614; Serkis, *Mu'cem*, I, 1085-1086; Brockelmann, *GAL*, II, 164-165; *Suppl.*, II, 163-164; Karatay, *Arapça Yazmalar*, IV, 214; Kehmâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, III, 85; İbrâhim Hürî, *Fihrisü maḥ-tûtâti Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye: 'İlmü'l-coğrafiyye ve mülhakâtüh*, Dimaşk 1389/1969, s. 78; Zirikîlî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 334-335; Yûsuf Zeydân, *Fihrisü maḥ-tûtâti Belediyeti'l-İskenderiyye*, İskenderiye 1420/1999, III, 43-44; G. le Strange, "Description of the Noble Sanctuary at Jerusalem in 1470 A.D., by Kamâl (or Shams) ad Dîn as Suyûtî", *JRAS*, XIX (1887), s. 247-305.

▲ AHMET ÖZEL

MİN HÂCÎ'Ü'L-FUKARÂ

(منهاج الفقراء)

İsmâil Rusûhî Ankaravî'nin

(ö. 1041/1631)

tasavvufa ve tasavvuf terimlerine dair eseri.

Ankaravî *Şerh-i Mesnevî*'den sonra en tanınmış eseri olan *Minhâcü'l-fukarâ*'yı Galata Mevlevihânesi'nde şeyhlik yaptığı dönemde kaleme almıştır. Anka-

ravî mukaddimede eseri dervişlerin tasavvuf ve tarikat âdâbına dair bilgilerini arttırmak ve yanlış davranışlarını düzeltmelerini sağlamak gayesiyle yazdığını belirtir. Nitekim kitabın adı da (dervişlerin yolu / rehberi) bunu vurgulamaktadır. Eserde ayrıca, o dönemde tasavvuf ve tarikatları bid'at olarak değerlendiren Kadîzâdeliler'in tarikat mensuplarına ve özellikle Mevlevîler'e yönelttikleri eleştirilerin cevaplandırılması amaçlanmıştır.

Müellifin diğer bazı eserlerinde (meselâ bk. *Şerh-i Mesnevî*, III, 703) *Tarikatnâme* adıyla atıfta bulunduğu *Minhâcü'l-fukarâ* bir mukaddime ile üç bölümden meydana gelir. Her bölümün on başlığa ayrılmıştır. İlk bölümde Mevlevî tarikatının mahiyeti, tarikatındaki Melâmî neşve ve diğer meşrepler, hilâfet, meşihat, biat, mürşid, kılık kıyafet, seyahat, semâ ve mukabele konuları ele alınmıştır. Bu bölüm, Mevlevîliğin mahiyeti ve âdâbına dair en eski eser olan Divane Mehmed Çelebi'nin *Tarikatü'l-ârifin*'i ile müridi Şâhidî'ye atfedilen *Tırâşnâme*'den sonra konuyla ilgili en geniş bilgileri içermektedir. İkinci bölümde tarikata intisap ettikten sonra dikkat edilmesi gereken şer'î sınırlar, temizlik, namaz, oruç, hac ve zekâtın maddî ve mânevî boyutları, tasavvufî yorumları üzerinde durulmuş, nikâhın sırları, tevekkül ve nefisle mücadele konuları işlenmiştir.

Kitabın en geniş ve en önemli kısmı seyrü sülûk mertebelerinin anlatıldığı üçüncü bölümdür. Buradaki on başlığın (seyrü sülûkün başlangıç dereceleri, seyrü sülûkün başında olanların dereceleri, sülûkün muâmelâtı, güzel ahlâk, sülûkün esasları, sülûkün vadileri, haller, velâyet, hakikat ve sülûkün nihayeti) her biri on dereceye ayrılmış, böylece 100 tasavvuf teriminin açıklaması yapılmıştır. Meselâ yakaza, tövbe, inâbe, muhasebe, tefekkür, itisam, firar, halvet, uzlet ve riyâzet ilk başlığın; mârifet, fenâ, bekâ, tahkik, telbîs, vücud, tecrid, tefrid, cem' ve tevhid son başlık olan sülûkün nihayetinin dereceleridir. Hâce Abdullah-ı Herevî'nin *Menâzilü's-sâ'irîn* adlı eserinin esas alındığı bu bölümde onun çok kısa olarak tanıttığı terimler geniş şekilde açıklanıp yorumlanmıştır. Ankaravî'nin 100 terimden sekisen sekizini *Menâzilü's-sâ'irîn*'den ayırdığı, on iki terimin bir kısmını değiştirip bir kısmını birleştirerek kullandığı, aşk gibi birkaç terimi de kendisinin ilâve ettiği görülmektedir. Müellif, Herevî'nin yer vermediği melâmet ve şatah gibi tartışmalı terimlere müstakil başlık

ayırılmayıp melâmete eserin ilk bölümünde şataha da üçüncü bölümde sekine terimini açıklarken temas etmiştir.

Kur'an, hadis ve Meşnevî'yi temel kaynakları olarak zikreden müellif Meşnevî'nin sülûk ilmini ve tasavvufî anlayışı nazmen anlattığını, *Minhâcü'l-fukarâ'*'nin bu eserin çerçevesini nesren ihtiva ettiğini söyler. Kitapta *Menâzilü's-sâ'irîn*'den başka *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* başta olmak üzere *Avârifü'l-ma'ârif*, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, *Kütü'l-kulûb*, *Gülşen-i Râz*, *Şerhu'l-menâzil*, *Şerhu'l-Hikemi'l-Âtâ'iyye* gibi eserlerden istifade edilmiş, ayrıca Cüneyd-i Bağdâdî, Sehl et-Tüsterî, İbn Hafîf, İbnü'l-Fâriz, Feridüddin Attâr, Sadreddin Konevî, Muhammed Pârsâ, Fahreddin er-Râzî ve Beyzâvî gibi sûfî ve âlimlerin görüşlerine sık sık atıfta bulunulmuştur. *Menâzilü's-sâ'irîn*'in yazılışının ardından oluşan tasavvufî birikimin *Minhâcü'l-fukarâ'*'da kullanıldığı ve Herevî'nin eserinin *Meşnevî* ve *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* kültürü bağlamında şerhedildiği söylenebilir.

Birçok yazma nüshası bulunan kitap (Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 87 [1028/1619 tarihli müellif müsveddesi], 2166; Süleymaniye Ktp., İzmirlî İsmail Hakkı, nr. 1260), sonuna müellifin *Hüccetü's-semâ* risâlesi ilâve edilerek Bulak (1266) ve İstanbul'da (1286) basılmıştır. Eserin *Minhâcü'l-fukarâ* (*Fakirlerin Yolu*) adıyla sadeleştirilmiş metni birçok yanlışlık içermektedir (haz. Sadettin Ekici, İstanbul 1996). *Fukarânın Yolu* adlı özet halindeki sadeleştirme ise başarılı bir çalışmadır (haz. Afif Tektaş, nşr. Mustafa Çiçekler, İstanbul 2004). *Minhâcü'l-fukarâ*'nın birinci bölümünün dokuz (semâ) ve onuncu (mukabele) başlıkları Marîjan Molé tarafından Fransızca'ya tercüme edilmiştir ("Les danses sacrés", *La danse extatique en Islam*, Paris 1963, s. 252-273).

Ankaravî'nin en son telif ettiği *Nisâb-ı Mevlevî* adlı Farsça eser *Minhâcü'l-fukarâ*'nın muhtasarı niteliğindedir. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin isteği üzerine kaleme alınan kitap üç bölüm, otuz başlık ve 100 dereceye ayrılmış, konu ve terimlerle ilgili olarak *Meşnevî*'den beyitler zikredilmiştir (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1524). Eser Tâhirülmevlevî tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (MÜİF Ktp., Tasnif Dışı Yazmalar, nr. 769). Müellifin *Derecâtü's-sâlikîn* adlı Arapça kitabı *Minhâcü'l-fukarâ*'nın üçüncü bölümünün özeti içerir (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2674).

Minhâcü'l-fukarâ'nın ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., İzmirlî İsmail Hakkı, nr. 1260)

BİBLİYOGRAFYA :

Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, Bulak 1256; a.mif., *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1289, III, 703; a.mif., *Derecâtü's-sâlikîn*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2674; a.mif., *Nisâb-ı Mevlevî*, Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1524; Erhan Yetik, *İsmâil-i Ankaravî: Haşatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 1992, s. 123 vd.; Mustafa Kara, "Tasavvuf Kitâbiyatında Makamların Sayılarıyla Tasnifi ve Usûl-i Aşere Geleceği", *Fikir ve Sanatta Hareket*, VII/11-12, İstanbul 1980, s. 10-14.

ERHAN YETİK

MİNĦÂCÜ'İ-KERÂME

(منهاج الكرامة)

İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin

(ö. 726/1325)

İsnâaşeriyye Şiasî'nin imâmete dair görüşlerini savunduğu eseri.

Tam adı *Minhâcü'l-kerâme fi ma'rifeti'l-imâme*'dir. Kâtib Çelebi eserin adını *Minhâcü'l-istikâme fi işbâti'l-imâme* olarak kaydeder (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1870). Hillî, mukaddimedeki kitabını İlhanlı Hükümdarı Muhammed Hudâbende Olcaytu'ya takdim etmek için yazdığını belirtir. Bu sebeple eserin Olcaytu'nun tahta çıktığı 709 (1309) ile öldüğü 716 (1316) yılları arasında kaleme alınmış olması gerekir. Ayrıca Olcaytu'nun Şîî telakkîyi benimsemesinde bu eserin etkili olduğu kabul edilir.

Kitap bir mukaddime ile altı bölümden (fasıl) oluşur. Mukaddimedeki imâmet inancının akîdenin rükünlerinden biri sayıldığı ve zamanın imamını tanımadan ölen kimsenin Câhiliye ölümüyle öleceğine ilişkin bir rivayete dayanılarak bu inancın cennete girmeye vesile olacağı ileri sürülür. Birinci bölümde imâmetin gerekliliği

üzerinde durulur ve imâmet aslah ilkesiy-le temellendirilmeye çalışılır. İkinci bölümde İmâmiyye'ye tâbi olmanın gerekçeleri anlatılır. Altı madde halinde sıralanan bu gerekçelerin birincisine göre İmâmiyye'nin usul ve fûrû bakımından en iyi mezhep olduğu belirtilir ve ilâhiyyât bahislerinde Mu'tezile telakkisine benzeyen görüşler ortaya konur. İmamların da peygamberler gibi ismet sıfatına sahip bulunduğu savunularak onlara mutlak mânada tâbi olma tezine teolojik bir dayanak oluşturulmaya çalışılır. Daha sonra Ehl-i sünnet'le İmâmiyye arasında sıfatlar konusunda bir karşılaştırma yapılır, rû'yetullahın imkânı ve kelâmullahın kadîm oluşu gibi İmâmiyye telakkisine aykırı düşen görüşler eleştirilir. İkinci gerekçede İmâmiyye'ye uymanın zaruretine dair naklî deliller zikredilir. Ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağı ve bunlardan yalnız birinin kurtulacağına dair Hz. Peygamber'e atfedilen rivayette kurtulacak fırkadan İmâmiyye'nin kastedildiğine ilişkin olarak Nasirüddîn-i Tûsî'nin yaptığı yorum delil gösterilir; ayrıca, "Ehl-i beytim Nûh'un gemisine benzer, ona binen kurtulur" anlamındaki bir rivayet Resûl-i Ekrem'e izâfe edilip mezhebin haklılığına vurgu yapılır. Üçüncü gerekçede İmâmiyye'nin kurtuluşa ereceğine dair inançlarının bulunduğu, Ehl-i sünnet'te ise böyle bir geleneğin görülmediği belirtilerek bu durumun İmâmiyye'nin uyulmaya daha lâyük olduğunu kanıtladığı ileri sürülür. Dördüncü gerekçede İmâmiyye'nin görüşlerini, elinde hârikulâde olaylar zuhur eden Hz. Ali başta olmak üzere fazilet ve ilim sahibi imamlardan aldığı ifade edilir. Beşinci gerekçede İmâmiyye'nin hakkın dışında hiçbir konuda taassup içinde bu